

Dr. Stojkovski Boris* és **Dr. Boškov Svetozar****

Varga Ottó történelem tankönyveinek szerb nyelvű fordításairól

A történelemben fennálló sokrétű és gyakran bonyolult, de mindenképpen átfogó szerb-magyar kapcsolatok tükröződtek az XIX. századi oktatási rendszerben is. Ebben az időben kezdték a szerb nyelvű iskolákban a magyar nyelvű, vagy magyar szerzők által írt, szerb nyelvre fordított tankönyveket használni. A jelen munkában Varga Ottó, magyar történetíró és magyar állami főgimnáziumi tanár tankönyveinek szerb fordításairól lesz szó.

Varga Ottó 1853. június 24-én született az akkori Kiscsömötön, a mai Lukácsházán, Vas megyében, nem túl messze Kőszegtől. Kőszegen és Sopronban járt gimnáziumba, az egyetemi tanulmányokat pedig Budapesten végezte el, ahol 1879-ben tanári oklevelet kapott történelemből és földrajzból. Részt vett az Osztrák-Magyar Monarchia boszniai megszállásában, nevezetesen a Bihács környékén vívott ütközetekben. Budapesten a gyakorló iskolában tanított három évig. Ezután Aradra került, ahol az ottani gimnáziumban dolgozott, majd 1884-ben főállású tanár lett. 1891-ben még egyszer (és most véglegesen) Budapestre helyezték át a II. kerületi főgimnáziumba. Tanításának antidinasztikus és antikatólikus modora miatt panaszt emeltek ellene, ezért 1899 októberében az akkori közoktatási miniszter, Wlassics Gyula, fegyelmi vizsgálatot rendelt el ellene. A vizsgálat során a panasz alaptalannak bizonyult. A budapesti I. kerületi állami főgimnáziumba helyezték át, ahol haláláig dolgozott. Hosszú betegség után április 12-én halt meg Kolozsváron. A kolozsvári köztemető római katolikus kápolnájában helyezték örök nyugalomra földi maradványait.

* *Dr. Stojkovski Boris, egyetemi tanársegéd, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Tanszék, Újvidék*

** *Dr. Boškov Svetozar, egyetemi docens, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Tanszék, Újvidék*

A tanulmány a Szerbia Köztársaság Oktatási és Tudományi Minisztériuma 177002 sz. alatt támogatott *Војвођански простор у контексту европске историје (Vajdasági területe Európai történet kontextusában)* elnevezésű projektje keretében jelenik meg.

Az oktatói pálya mellett, tevékenységét Varga Ottó az írásnak és a tudományos munkának szentelte. A fővárosi és vidéki lapokban és folyóiratokban számos értekezést, ismertetést és bírálatot írt. Főleg *Tanáregyleti Közlöny*, *Budapesti Szemle*, *Magyar Paedagogia* és a *Fővárosi lapok* c. folyóiratokban publikált, de máshol is jelentek meg munkái. Célul tűzte ki a gimnáziumi történeti és földrajzi tanítás anyagának azonos elvek szerint való, egymással összefüggő teljes feldolgozását.

Legjelentősebb munkái a következők:

1. *Cameron afrikai utazása*, megjelent a *Budapesti Szemlében* 1879-ben.
2. *Az ország területéért és alkotmányért vívott harcok 1526-1711*, megjelent az *aradi Főgimnázium Értesítőjében* 1882-ben.
3. Ugyanitt jelent meg 1889-ben az *Emlékbeszéd Trefort Ágoston fölött* c. munkája, ami egy nekrológ a volt oktatási miniszter tiszteletére.
4. Középkori történelemmel is foglalkozott: 1882-ben jelent meg a *Fővárosi Lapokban Szent István kultusz* c. cikke.
5. 1882-ben az *Arad és Vidéke* c. lapban ismertette Leopold Ranke *Világtörténetét*.
6. A *Hazánk* 1895/5. számában írt Zichy Mihályról.

Ami a jelen tanulmányban a legnagyobb jelentőséggel bír, Varga Ottó számos történelmi és földrajzi (de főleg történelmi) tankönyvet írt. Ezek közül többet szerbre is lefordítottak a XIX. század végen és használtak a szerb gimnáziumokban a Délvidéken.

Elsősorban felsoroljuk Varga Ottó munkáit (tankönyveit), majd foglalkozunk azok szerb nyelvű fordításait elemezzük. Tankönyvei közül a történelem tankönyveket mutatjuk be. A szerzők történészek, ezért a jelen tanulmányban Varga Ottónak a történelem szerb nyelvű oktatásához való hozzájárulása kerül előtérbe. Ez nem jelenti, természetesen, hogy Varga Ottó földrajz tankönyvei nem jelentősek a történészek számára, sőt ellenkezőleg. Azokban is számos adat található, amelyeket a történészek saját kutatásaikban is használhatnak, ami főleg az újkor kutatóira vonatkozik. Mai szemponttól szemlélve Varga Ottó földrajz tankönyvei rendkívüli forrásanyag, amelyek az akkori Nagy Magyarországról nyújt számos tájékoztatást, térképeket és ábrákat.¹

¹ Szerb nyelvű fordítása: O. Varga, Земљопис за ученике средњих школа по наставном плану и упутствима, Први део. Опис Угарске, Нови Сад 1904, 97 стр.

Varga Ottó legjelentősebb munkái:²

1. *Földrajz városi népiskolák számára.* 52 szövegábrával. Budapest, 1882.
2. *Báró Nordenskiöld Adolf Erik, Ázsia és Európa körülhajózása a Végán.* Átdolgozta Varga Ottó. Képekkel és térképpel; a szerzőnek aczélm. arczk. Budapest, 1883. (Utazások Könyvtára I.)
3. *Vezérfonal a világtörténelemhez.* Budapest, 1883.
4. *A magyarok oknyomozó történelme.* Budapest, 1885., 1888. (2. kiadás).
5. *Magyarország története. Fiataloknak és öregeknek elbeszéli* Varga Ottó, Kisfaludy Társaság, Budapest, 1895., 1900. (2. kiad.)
6. *A magyarok története a középiskolák alsó oszt. számára.* Budapest, 1885., 1890. (2. kiadás) 1896. (3. kiadás) 1904. (5. kiadás) 1907. (6. kiadás).
7. *Világtörténet a középiskolák számára.* I. köt. Ókor. Franklin, Budapest, 1888.
8. *Világtörténet a középiskolák számára.* II. köt. Középkor és újkor 1648-ig. Franklin, Budapest, 1892.
9. *A magyarok története és Magyarország a jelenben.* Középiskolák alsó osztályai, valamint polgári-, leány- és kereskedelmi középiskolák számára. Budapest, 1892. (3. kiadás) 1894. (4. kiadás) 1897. (5. kiadás)
10. *A tankönyvekről.* Budapest, 1892. (Különnyomat az „Élet”-ből)
11. *A jelenlegi történettanítás középiskoláinkban.* Magyar Paedagogia, 1892. 335-344. l.
12. *Világtörténet a középiskolák számára.* III. köt. Újkor. Franklin, Budapest, 1893.
13. *A tankönyvírásról és a tankönyvbírálatról: Válaszul Sebestyén Gyula úrnak.* Magyar Paedagogia, 1893. 218-228. old.
14. *Az aradi vértanúk albuma.* Szerk. Varga Ottó, Könyves Kálmán Társaság, Arad, 1893. Ez bizonyosan az egyik leghíresebb műve. Számos képpel és melléklettel díszítette az első kiadását. A második kiadása Budapesten jelent meg 1890-ben, és a 4. kiadással bezárólag

² Varga Ottó életéről és munkásságáról ld. még Erdélyi László, *Varga Ottó, Magyarország története.* (Ism.) Katholikus Szemle, 2 (1896), 335-340; A budapesti I. kerületi M. Kir. Állami Verböczy István Reálgymnázium (Főgimn.) összes tanárainak és irodalmi vagy művészeti tevékenységet kifejtő végzett növendékeinek lexikona, Összeállította Baumgartner Alajos, Budapest, 1927, 55; Szinyei József, *Magyar írók élete és munkái*, elektronikus változat <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (2014. január 21).

10 000 példányban nyomtatták ki; Az 5. kiadás egy díszmű, amely Budapesten jelent meg 1902-ben.

15. *Világtörténet polgári fiúiskolák számára.* Írta: Ribáry Ferenc, átdolgozta: Varga Ottó, 6. javított kiadás, Budapest, 1897.
16. *A magyarok története és Magyarország a jelenben a középiskolák III. és IV. oszt. számára.* I-II. köt. Budapest, 1900-1901.
17. *A fiam földrajzot tanul. Írta egy apa. Irgalmas szívű emberek figyelmébe ajánlja.* Budapest, 1902. (Magyar Középiskolák I.)
18. *Búcsú jelenünk rajzától.* Budapest, 1902. (Magyar Középiskolák II.)

Varga Ottó tankönyveinek szerb nyelvű fordításai fontos változást hoztak az addigi oktatási gyakorlatba. Ugyanis, ez volt az első magyar (és első lefordított) tankönyv, amelyből a szerb diákok világtörténelmet tanultak. Előtte, a szerb történelemtanításban a német tankönyvek szolgáltak modellként, de azt is fontos tudni, hogy szerb szerzők állították össze a tankönyveket. A XIX. századi tankönyvek sajátossága, hogy szerzők nem csak a diákoknak szánták őket, hanem mindenkinek, a szélesebb olvasóközönség számára, akik szerettek volna valamit megtudni bizonyos történelmi eseményekről.

Milan Jovanović, újvidéki gimnáziumi tanár szerb fordításában publikálták Varga Ottó háromkötetű *Világtörténet a középiskolák számára* c. munkáját. Egy általa írt földrajz tankönyv is megjelent szerb változatban, az *Opis Ugarske* c. alatt. Nagyon érdekes és talán páratlanul számító esemény is egyben, hogy először a középkorra vonatkozó részt fordította le Milan Jovanović 1896-ban. Az ókorra és az újkorra vonatkozó rész később, ugyanabban az évben, 1898-ban jelent meg. Nem tudjuk, hogy a fordító szándékának vagy valamilyen más oknak tulajdonítható-e ez a sorrendváltoztatás. Amint azt már láthattuk, a magyar nyelvű tankönyvekben a középkor és a kora újkori rész egészen 1648-ig terjedt ki, és a harmadik kötet ezzel az évvel kezdődik. Szerb fordításban, pedig, a középkori rész magában foglalja a 1492-ig tartó korszakot, míg a harmadik rész a nagy földrajzi felfedezésekkel és a reneszánszsal kezdődik. A tankönyveket röviden, a történelmi metodológia szerint, kronológiai sorrendben ismertetjük.

Már a címből is következik, hogy Varga egyetemes *Világtörténete*, három kötetben, három történelmi korszakot ölel fel. Az első, 201 oldalas kötet, az ókort és a kora középkort dolgozza fel, az ember megje-

lenésétől a Nyugat Római Császárság bukásáig, 476-ban.³ Az első, bevezető, fejezetet a szerző három részre osztotta fel. E fejezet több szempontból is érdekes. Már az első mondata is meglepő. Annak ellenére, hogy abban a korban a szerzők már kezdték elhagyni a vallási elemeket a könyvek tartalmából, Varga tankönyvét egy bibliai mesével kezdi el, a világ teremtéséről és az eredendő bűnről. Szavai szerint, *bűnük után Ádámot és Évát munkára és szenvedésre ítélte az Isten.*⁴ Talán e mondatával Varga *összhangba szerette volna hozni* a régi és az új felfogást az ember teremtéséről. A bevezető fejezetben, Varga Ottó egy rövid részt szentel az őskornak. Megemlíti, hogy az első emberek nagyon nehezen éltek és állandóan küzdöttek a túlélésért. Ő volt az első szerző, aki egy szerb nyelvű tankönyvben megemlíti a régészetet, mint *tudományt a régiségről*, amely az őskor kutatásában elengedhetetlen, illetve régészeti periodizációt alkalmaz.⁵

Varga szerint, az őskor után, a tőke megjelenésével, egy új korszak kezdődik. A tőke lehetővé tette különböző társadalmi rétegek létrejöttét. Az emberek éltek a termékeny talaj kihasználásának fokozott lehetőségével, ami a szerző véleménye szerint, létrehozta az emberi műveltséget. A civilizációs központok között Varga Ottó kiemeli Kínát, Indiát, Mezopotámiát, Egyiptomot, az égei és az appennini civilizációkat, valamint Perut és Mexikót. Varga volt az első szerző, aki (szerb nyelven, azaz szerb fordításban) a két utóbbit ókori civilizációként említi. Az első fejezet végén szereplő periodizációt szinte minden tankönyvben alkalmazták, egészen az első világháborúig. Ennek megfelelően, a világtörténelem három nagy korszakra osztható fel: ez első, az ókor, az írás megjelenésétől 476-ig tartott, a középkor a 476. és 1500. közötti időszakot öleli fel, míg Varga Ottó szerint, az újkor 1500-as évektől kezdve tart.

A következő fejezet a *Keleti népek műveltséget alapoznak meg* címet viseli. E fejezetben a szerző leírja a történelem által ismert első államokat. Szerző szerint, ezek Egyiptom, Babilon, Izráel, Fönícia, Asszíria, Perzsia, India. A leírás az állam egy adott jellegzetességére épül, ami a szerző szerint sajátos volt minden államra. Pl. Egyiptom, Izrael és Asszíria jellegzetessége, a szerző szerint, a vallás volt, ami szerint mutat-

³ O. Varga, *Istorijsa sveta: po nastavnom planu i uputstvu za srednje škole. Sv. I, Stari vek*, prevod: M. A. Jovanoviĥ, Novi Sad 1898, 201 (Továbbiakban Varga I)

⁴ Varga I, 1.

⁵ Varga I, 1-2.

ja be ezeket az államokat. Fönícia esetében a kereskedelmet mint az állam legjelentősebb tulajdonosságát emeli ki.⁶ Perzsiát politikai történetén keresztül mutatja be, míg Indiát csak egy lábjegyzetben. Az ilyen típusú leírás nagyon furcsa, mert az addigi tankönyvek rendszerint tartalmaztak egy külön részt az ázsiai államokról.⁷

Abban a korban jelentősen fejlődött és gyarapodott a kritikai történettudomány. Varga Ottó figyelemmel kísérte a korabeli történettudomány eredményeit. Ez különösen látható a Champollionról, Layardról, Bottáról, Rawlinsonról és más jelentős kortárs történészekről szóló részben, akiknek *számos ismeretanyagot köszönhetünk* régi keleti civilizációkról. Például, megfejtették írásukat, felfedezték régi városaikat és azok maradványait.⁸ Habár közvetlenül nem említi, szinte biztos, hogy Varga Ottó felhasználta az epigráfikus forrásokat is, pl. a *Rosetta követ*.⁹

Varga Ottó a XIX. század végen tudott Hérodotoszról és a *Történelméről*, akinek munkássága az ókori egyiptom történet fő forrása. A *történelem atyjának* művét különösen az Egyiptomról és Babilonról szóló részeknél használta fel. Varga kifejezetten lelkesedett egyiptomi és babiloni műemlékekért, de mindkettő esetében nyomatékosította, hogy felemelkedésük kulcsa a műveltség volt. A szerző nem feledkezett meg az egyiptomi írás megfejtésének fontosságáról sem. Kiemeli, hogy a legjelentősebb dolgokat hieroglifákkal jegyezték fel, míg a kevésbé jelentős mindennapi adatokat hieratikus és démotikus írással.¹⁰

Röviden, de nagyon választékos és szép stílusban, Varga Ottó ismerteti a zsidóság történetét is. Vallásukat kivételesnek tartja, múltjukat pedig még zsidó néptől is régebbinek. Az ószövetséget nagyra értékeli, amelyet a történelmi források közül a legszebbnek és legérdekesebbnek tart.¹¹ Egy szép természetföldrajzi leírással kezdődik a Föníciáról szóló rész. Varga Ottó számára az volt a legfontosabb, hogy megmutassa diákjainak, hogy Fönícia a földrajzi elhelyezkedésnek és a nép kereskedői képességének köszönhette, hogy ilyen nagy kereskedelmi hatalommá és az első monarchista néppé vált. Nagyon érdekes megjegyezni,

⁶ Varga I, 5, 10, 12, 17.

⁷ Varga I, 26.

⁸ Varga I, 11.

⁹ С. Бошков, *Античка прошлост у српским уџбеницима крајем XIX века*, Антика и савремени свет. Научници, истраживачи и тумачи, зборник радова, Београд 2013, 131.

¹⁰ Varga I, 5-8. 12.

¹¹ Varga I, 13.

hogy Varga tankönyve előtt, azaz a korábbi szerzőknél, a földrajzi elhelyezkedés és a természeti körülmények fontos helyet foglaltak el. Varga, ellenben, a földrajzi adatokat csak mellékesen említi, éppen csak abban a mértékben, hogy a diákok megtudják, hol éltek bizonyos népek és hol hozták létre államaikat. E módszert nem csak az ókorra alkalmazza, hanem az egész világtörténelemre.

Továbbiakban, Varga Ottó ír az első világhódító hatalomról, Asszíriáról is. Véleménye szerint, Asszíria leigázta az egész Földközi-tengert és az akkori művelt világot. Asszíria bukása, Varga álláspontja szerint, azért következett be, mert nem sikerült megvédeni a civilizált világot a *szkita barbár népektől*.¹² Az első fejezet végén a Perzsa államról ír. Ebben a részben a szerző ismerteti az indoeurópai népek eredetét és összehasonlítja az indoeurópai nyelveket. A szerző egy jelentős részt szentel Zaratusthrának és *Zend Aveszta* könyvének, amelyeket összevet a Bibliával. Végül, röviden említi Dariusz uralkodót és a mitraizmus kezdetét, és ezzel fejezi *Világtörténete* első nagy fejezetét.¹³

A keleti civilizációk után, a görögökre vonatkozó rész következik. Ez egy nagy terjedelmű, 72 oldalas fejezet. A politika és a hadtörténet áll a szerző figyelmének középpontjában. Számos fontos tény és metodológiai érdekesség lelhető fel ebben a részben. A görögök őshazáját Varga Ottó a kis-ázsiai fennsíkon keresi, ahonnan a görögök a vízfolyások mentén érkeztek a Balkán-félszigetre.¹⁴ Mindamellett, hogy a szerző sehol nem említi Homérosz és Hésziodosz műveit, a szövegből világosan kiderül, hogy éppen ezek a fő történelmi források, amelyekből adatokat merített. Ebben a részben jól észrevehető a kronológia hiánya, sőt Varga Ottó a tankönyvben, egészen a klasszikus korig, sehol sem ad bárminemű kronológiai határokat.

Varga Ottó e fejezet legnagyobb részét kétségkívül a két leghíresebb görög polisznak, Spártának és Athénnek szenteli. Részletesen ismerteti társadalmi berendezésüket és államszervezetüket, különös tekintettel a törvényhozásra, a leghíresebb törvényhozókra és a reformokra. Varga külön kihangsúlyozta, hogy a legrosszabb államberendezkedés a zsarnokság, amikor is a hatalomvágyó emberek (azaz a zsarnokok) törvénytelenül és a nép segítségével kerülnek uralomra.¹⁵ Annak ellenére,

¹² Varga I, 17-19.

¹³ Varga I, 21.

¹⁴ Varga I, 27.

¹⁵ Varga I, 42.

hogy a politikai történelem és a hadi események a főtémák ebben a tankönyvben, a szerző kiemeli a tartós kapcsolatok jelentőségét, az egymástól távol található görög szigetek és a viszályban lévő harcias poliszok között. Ezek a tartós kapcsolatok a közös nyelvre és vallásra, különösen a Delhpoi jóshelye, olimpiai játékokra, etc. vezethetők vissza.¹⁶

E részben a szerző a legnagyobb hangsúlyt a görög-perzsa, majd a peloponnészoszi háborúra fekteti. A görög-perzsa háborúk legnagyobb csatáival kapcsolatban először ebben a tankönyvben találunk pontos dátumokat. Mindamellett, hogy néhány dátummegjelölés pontatlan, ez kétségkívül rendkívüli dolognak minősül, figyelembe véve a XIX. századi oktatási rendszert és történelemoktatást. E tekintetben figyelemre méltó Varga Ottó véleménye. A szalamiszi csata előtt (Kr. e. 480-ban) Themisztoklész, athéni kiemelkedő politikusa és a hadsereg vezetője, a Delphoi jóshely tanácsa alapján, az egész várost kiürítette. Varga Ottó szégyenletesnek tekintette ezt a lépést és emiatt marasztalóan ír Themisztoklészről.¹⁷

Peloponnészoszi háború okaként Varga Ottó nem azokat jelöli meg mint Thükididész. Kétségtelenül, Varga olvasta és fel is használta Thükididész munkáját, de szerinte a peloponnészoszi háború kitörésének okát a két politikai koncepció és különböző államberendezések közötti viszályra lehet visszavezetni. Az egyik oldalon Spárta állt, mint szárazföldi oligarchikus hatalom, amely egész Görögországra szeretne volna kiterjeszteni hegemoniáját. Ellensége a demokratikus, gazdag polisz, Athén volt, meghatározó tengeri birodalom. A háborús események mozgatói, Varga Ottó szerint, a kiemelkedő személyek voltak, akiknek a döntései nyomán ez a konfliktus a *Hellének közötti legnagyobb összetűzésé vált*.¹⁸

A görög mitológia kétségen kívül az ókori görög kultúra legfontosabb eleme. Napjainkig szinte minden történelem tankönyv tartalmaz egy nagyobb fejezetet a világ leghíresebb mitológiáiról és számtalan könyvet adtak már ki a görög mitológiával kapcsolatban. Varga Ottónál nincs ilyen külön fejezet. Tankönyvében a görög mitológiát és isteneket abban a részben említi, amelyben leírja, hogyan gyarmatosították és telepítették be a görögök Itáliát. A görög istenekről és kultuszaikról szóló rész jól illeszkedik a görög kultúra terjesztésének történetébe. Varga

¹⁶ Varga I, 48-49.

¹⁷ Varga I, 56.

¹⁸ Varga I, 68-74. E helyen a legnyilvánvalóbb Thükididész hatása.

azon a véleményen van, hogy bárhova is mentek a görögök, megőrizték saját nyelvüket és vallásukat. Ezért, amikor a gyarmatosításról szóló fejezetet olvassuk, a legjelentősebb ógörög istenekről is ismereteket szerezhethünk.¹⁹ A népszerű és közismert görög szobrászokat, színészeket és írókat, Varga Ottó csak röviden említi a Periklész korára vonatkozó részben.²⁰

Varga Ottó tankönyvének utolsó része a Macedón Királysággal és annak felemelkedésével foglalkozik, II. Fülöp és Nagy Sándor uralkodása idejében. Nagy Sándorról nagyon lelkesen ír. Perzsia macedón legigázását indokoltnak véli, mert Macedóniát sokkal fejlettebb civilizációnak tartotta. Sajnos, Nagy Sándor előremutató vízióit és ötleteit kortársai nem értették meg, ezért birodalma halála után nem sokkal felbomlott. A görögök között újból eluralkodott a viszály, ami nagyban hozzájárult az új hatalmak megerősödéséhez.²¹

A két első fejezetet bővebben mutattuk be, kevésbé annak tartalma miatt, hanem inkább a szerző iránymutató meglátásai miatt. A szerző ugyanezen hozzáállása a következő, harmadik, az ókori Rómára vonatkozó fejezetben is észrevehető. A politikai történeti áttekintésben Rómának kulcsfontosságú szerepet tulajdonít. Társadalmi berendezkedését is részletesen ismerteti, különösen törvényhozását (pl. *Leges duodecim tabularum*). A köztársaság korára vonatkozó részben a szerző több törvényt is idézett és bővebben értelmezett. Mint az várható volt, Karthágó és a pun háborúk fontos helyet kaptak tankönyvében. Varga Ottó részletesen bemutatja Róma hódításait, politikai viszonyait, polgárháborúit, valamint bel- és külpolitikáját. Ugyanaz ezt módszert alkalmazta a görögországi háborúkról és az Ázsia elfoglalásáról szóló részekben is. Ebben a részben kimutatható még egy módszer, amit a szerző fegyelmeztetven követ: a jelentős történelmi személyek szerepének leírása. Így részletesen olvashatunk a nagy hadvezérekről, uralkodókról, majd Octavianus Augustus idejétől, a római császárokról. A császárság történetét részletesen írja le, egészen Nagy Konstantin uralkodásáig. Konstantin császárt Varga Ottó bölcs uralkodónak tekintette, aki szerinte méltán érdemelte ki Nagy megnevezést.²²

¹⁹ Varga I, 46-48.

²⁰ Varga I, 66-67.

²¹ Varga I, 84-88. Figyelemre méltó, hogy a Nagy Sándor indiai hadjáratairól szóló részben, egy lábjegyzetben ír az Indiai Birodalomról. Az Induszoknak tulajdonítja az *1001 éjszaka* c. mű keletkezését és az arab számrendszer kialakulását.

²² Varga I, 84-178.

Varga Ottó külön részt szentelt a kereszténység fejlődésének. A szövegből úgy tűnik, a szerző szándéka volt nem más, mint az olvasót meggyőzni a keresztény hit igazságáról. E rész végén, Varga röviden ír Nagy Konstantin császár utódairól. A Nyugat-Római Birodalom bukásával fejezi be a tankönyvet.²³

A másik *Világtörténelem* c. tankönyvében Varga Ottó a középkort dolgozza fel. A 198 oldalas könyvben szinte kivétel nélkül csak a nyugat-európai, római katolikus középkori történetről ír. Az első két fejezet ugyanaz mint az előző kötet utolsó két fejezete. Ennek oka valószínűleg az, hogy Varga véleménye szerint a keresztény hit (és általában a vallás) mozgatta a középkori világot. A nagy népvándorlásokra vonatkozó fejezet nagyon fontos, amelyben a szerző részletesen ír a nagy hadvezérekről (mint amilyen pl. Attila, Odoker, és mások voltak) és az Európába érkező népekről (hunok, gótok, langobárdok, etc.). Ehelyütt, azonban, egy hibát is vétett. Varga Ottó minden barbár népet ariáus vallásúnak tartott.²⁴ A történelmi igazság azonban ezzel nem egyező, mert a frankok soha nem voltak ariánusok, éppen ellenkezőleg. I. Klodvig (481-511) volt az első barbár uralkodó, akit katolikus püspök keresztelt meg, a nyugati keresztény, azaz katolikus rítus szerint, és a Frank Birodalom lett az első katolikus barbár állam. Továbbiakban, Varga ír a bizánci-arab hadakozásokról. Bizáncot, természetesen, Római Császárságnak nevezi. E rész egyik főszereplője Jusztinianosz császár, akinek a legnagyobb történelmi érdeme, Varga szerint, a *Corpus iuris civilis* megalkotása. Ebből is láthatjuk, hogy a törvényhozás Varga Ottó meglátásában minden nagyhatalom egyik legjelentősebb ismérve. A jog mellett, a vallást is alapvető fontosságúnak tartja. Ebben a részben a szerző újabb hibát vétett, pontosabban megalapozatlan következtetést vont le. Nincs történelmi alapja Varga azon állításának, hogy a római népek a volt nyugati tartományokban súlyos barbár és arán elnyomás éltek, és emiatt kértek segítséget a császártól.²⁵

²³ Varga I, 191.

²⁴ O. Varga, *Историја света: по наставном плану и упутству за средње школе. Св.2, Средњи век*, превод: М. А. Јовановић, Нови Сад 1896, 54. (továbbiakban Varga II)

²⁵ Varga II, 54-62. Nem indokol különösebb magyarázatot, hogy Justinianosz meg akarta újítani a Római Birodalmat, a kereszténységre alapozva. Fontos kiemelni, hogy Varga a bizánci császár szerepét csak vallási és a római hagyomány szempontjából elemzi.

Varga Ottó egy rövid fejezetet szentel az arabok történetének, különös tekintettel vallásukra és kultúrájukra. Méltatja a muszlim kulturális eredményeket. Nem csak az épületekről, műemlékekről és templomokról ír, hanem az araboknak a különböző tudományok terén elért eredményeikről is (földrajz, kémia, csillagászat, matematika, orvostudományt, etc.). Mindenekelőtt kiemeli Ibn Daszta arab történetírót, akinek a műveiből sokat megtudhatunk a magyarok őstörténetéről is.²⁶ Ezt követően, Varga nyugat-európai történelmi kérdésekkel foglalkozik. Érdeklődése középpontjában a keresztény vallás maradt, és éppen ezért részletesen írt a katolikus hit terjesztéséről a barbár népek között. Nagy Károly ebben döntő szerepet játszott, aki megkísérelte újraéleszteni a római császárság hagyományát. Varga írt a feudalizmus kialakulásáról és a középkori államok létrehozásáról. Az újonnan létrejött, középkori (IX. és X. században alapított) államok között, Varga szerint Németország volt a legjelentősebb. A vallás e részben újból fontos helyet kapott a tankönyvben. Varga Ottó szavai szerint, a keresztes háborúk fő oka az emberek vallásossága volt. Csak ezek után említi a lovagrendeket és a törököket, akik ebben a korszakban léptek a történelmi színpadra.²⁷

E fejezet, különösen az összegzés legjelentősebb személyisége III. Ince pápa. A *Világtörténelem* szerzője szerint a pápa nem csak a *Magna charta libertatum* elfogadását befolyásolta közvetlenül, hanem az *Aranybulla* elfogadását is, mindamellett, hogy arra csak hat évvel III. Ince halála után került sor.²⁸ Varga szerint a Német-Római Császárság a császári hatalom gyengülése miatt bukott meg, különösen az *Aranybulla* 1348. rendelkezése miatt, amely rögzítette, hogy a császárt a választófjedelmek választják.²⁹ A pápaság hanyatlása Varga szerint három okra vezethető vissza. Az első a római jog terjedése, amely szerint minden állam független volt. A másik az egyetemek kialakulása, amelyek a pápai hatalom legnagyobb ellenzői voltak. Végül, a harmadik okként Varga a népi irodalom kialakulását említi. Habár az utóbbi nem irányult mindig közvetlenül a Curia ellen, nagyban hozzájárult a vallásosság hanyatlásához.³⁰

²⁶ Varga II, 63-71. Itt Varga felsorolja az igazi lovag erényeit, mint amilyen pl. nők tisztelete, a bátorság és persze a vallásosság.

²⁷ Varga II, 110-113.

²⁸ Varga II, 133-145.

²⁹ Varga II, 149-157.

³⁰ Ez csak Varga véleménye, ami nélkülöz mindennemű történelmi alapot. Ld. meg Varga II, 157-170.

Varga Ottó szinte semmit sem ír magyarságról és a magyarországi középkori múltról, a korai középkor esetében, Géza nagyfejedelem és különösen Szent Istvánon kívül. Ennek talán az lehetett az oka, hogy a könyv a világtörténetet dolgozza fel, azaz az egyetemes középkorral foglalkozik. Ekkor az iskolákban a magyar nyelv és a magyar történelem kötelező tantárgyak voltak, de úgy tűnik, hogy a szerző csak azokat a magyar uralkodókat említi, akiknek kiemelkedő szerepe volt az európai történelemben és a kereszténység terjesztésének szempontjából. A késő középkorra vonatkozó részben röviden említi az Anjou-házi királyokat, Luxembourgi Zsigmondot és Mátyás királyt, abban a részben, amely a törökökkel vívott harcokról szól. Bizáncról nem ír részletesen, úgy tűnik az ortodox Kelet nem érdekelte kifejezetten. Csehországról és Lengyelországról is csak nagyon röviden ír. A középkort, tehát, néhány kivétellel, főleg vallási, szigorú római-katolikus szempontból szemlélte és különösképpen Nyugat-Európát kívánta megmutatni a diákoknak.

Varga Ottó, harmadik, 255 oldalas tankönyve, a reneszánsz és a XIX. század vége közötti korszakra vonatkozik. Az első fejezetekben romantikus stílusban mutatja be a reneszánsz kort, és a híres olasz művészeket. A reneszánsz kor mozgatói, a szerző egy meglehetősen furcsa és teljesen téves feltételezése szerint, a Balkánra érkező törökök voltak. Ez nem az egyetlen különös elmélet Varga Ottó művében. Így, pl., a rabszolgaság terjedését Amerikában (az Újvilágban) is egy meglehetősen abszurd elmélettel magyarázza. Varga szerint, a fehér emberek nem szándékoztak dolgozni az amerikai kontinens barátságtalan körülményei között és azért fekete rabszolgákat hoztak az Újvilágba, mert ők kitaróbbak és erősebbek voltak.³¹

Ezt követően, Varga bemutatja a reformációt és az ellenreformációt, az abszolutizmus legjelentősebb személyiségein keresztül. Ír Luther Mártonról, XIV. Lajosról, a Habsburgokról (főleg Mária Terézia reformjairól), etc. Oroszország történelmét három császár életrajzán keresztül mutatja be: IV. Rettegett Iván, Nagy Péter és II. Katarina (Katalin) érdemelt ki helyet Varga Ottó *Világtörténetében*. Az amerikai függetlenségi háborúról is ír, igaz röviden, az újkorra vonatkozó tankönyvben.³²

Kifejezetten megfigyelhető a szerző lelkesedése a forradalmakkal kapcsolatban. A szabadságról és forradalomról szóló eszméi, az 1789-as

³¹ О. Варга, Историја света: по наставном плану и упутству за средње школе. Св.3, Нови век, превод: М. А. Јовановић, Нови Сад 1898, 28.

³² Varga III, 32-169.

eseményekkel kapcsolatban, igen teljes körűek, amelyeket részletesen kifejt. Az 1848/49-es forradalmat és szabadságharcot magyar szempontból szemléli, mint a magyar nemzeti mozgalom szabadságért folytatott harcát. A forradalom és a szabadságharc, véleménye szerint, talán elbukott a harcmezőn, viszont a forradalmi eszmék a balkáni népeket a törökök elleni harcra ösztönözték. Ezzel a témával zárja Varga harmadik, utolsó tankönyvét.³³

Varga Ottó kétségtelenül kiemelkedő műveltséggel rendelkező szerző volt. Tankönyveihez gazdag történelmi forrásanyagot használt fel. Több szempontból is hozzájárult a történelemtanításhoz. Munkásságának talán egyik hiányossága, azonban, hogy nem sikerült neki (vagy talán nem akart) megszabadulni saját, személyes érzelmekkel és ideológiai nézeteivel vezetett, elméleteitől. Viszont ki kell emelni, hogy minden történelem tankönyv napjainkig, bármely országban, tükrözi azt a világot, amelyben létrejött. Varga Ottó tankönyvein keresztül nem csak a szerző véleményét tudjuk megismerni bizonyos történelmi kérdéssel kapcsolatban, hanem a kor szellemét is.

Varga Ottó emléktáblája Budán, az I. kerületben, a Logodi utca 25. szám alatt. Ugyanebben az utcában élt Kosztolányi Dezső és Fülep Lajos művészettörténész (mindketten egy rövid ideig szomszédok voltak Varga Ottóval). A két világháború között Babits Mihály és Márai Sándor is a Logodi utcában laktak.

³³ Varga III, 226-254.

ИСТОРИЈА СВЕТА

ПО НАСТАВНОМ ПЛАНУ И УПУТСТВУ
ЗА СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

НАПИСАО
ОТОН ВАРГА
ПРОФЕСОР

ПРВА СВЕСКА: СТАРИ ВЕК.

С МАЂАРСКОГ ПРЕВЕО
МИЛАН А. ЈОВАНОВИЋ
ГИМН. ПРОФЕСОР.

ПОТПОРОМ ВИСОКОГ КР. УГ. МИНИСТАРСТВА БОГОЧАСТИ И ЈАВНЕ
НАСТАВЕ И ВИСОКО-СЛАВНОГ САБОРСКОГ ОДБОРА.

У НОВОМ САДУ
ШТАМПАРИЈА БРАТЕ М. ПОПОВИЋА
1898. год.

Varga Ottó: Világtörténelem, első kötet, szerb fordításban

~~847/1~~: III 4802

238 A 13/21

ИСТОРИЈА СВЕТА

ПО НАСТАВНОМ ПЛАНУ И УПУСТВУ
ЗА СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

НАПИСАО
ОТОН ВАРГА
ПРОФЕСОР.

ДРУГА СВЕСКА: СРЕДЊИ ВЕК.

С МАЂАРСКОГ ПРЕВЕО
МИЛАН А. ЈОВАНОВИЋ
ГИМН. ПРОФЕСОР.

ПОТПОРОМ ВИСОКОГ КР. УГ. МИНИСТАРСТВА БОГОЧАСТИ И ЈАВНЕ
НАСТАВЕ И ВИСОКОСЛАВНОГ САБОРСКОГ ОДБОРА.

У НОВОМ САДУ
ШТАМПАРИЈА БРАЋЕ М. ПОПОВИЋА
1896.

Varga Ottó: Világtörténelem, második kötet, szerb fordításban

MI 4803

ИСТОРИЈА СВЕТА

ПО НАСТАВНОМ ПЛАНУ И УПУТСТВУ
ЗА СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

НАПИСАО
ОТОН ВАРГА
ПРОФЕСОР.

ТРЕЋА СВЕСКА: НОВИ ВЕК.

С МАЂАРСКОГ ПРЕВЕО
МИЛАН А. ЈОВАНОВИЋ
ГИМН. ПРОФЕСОР.

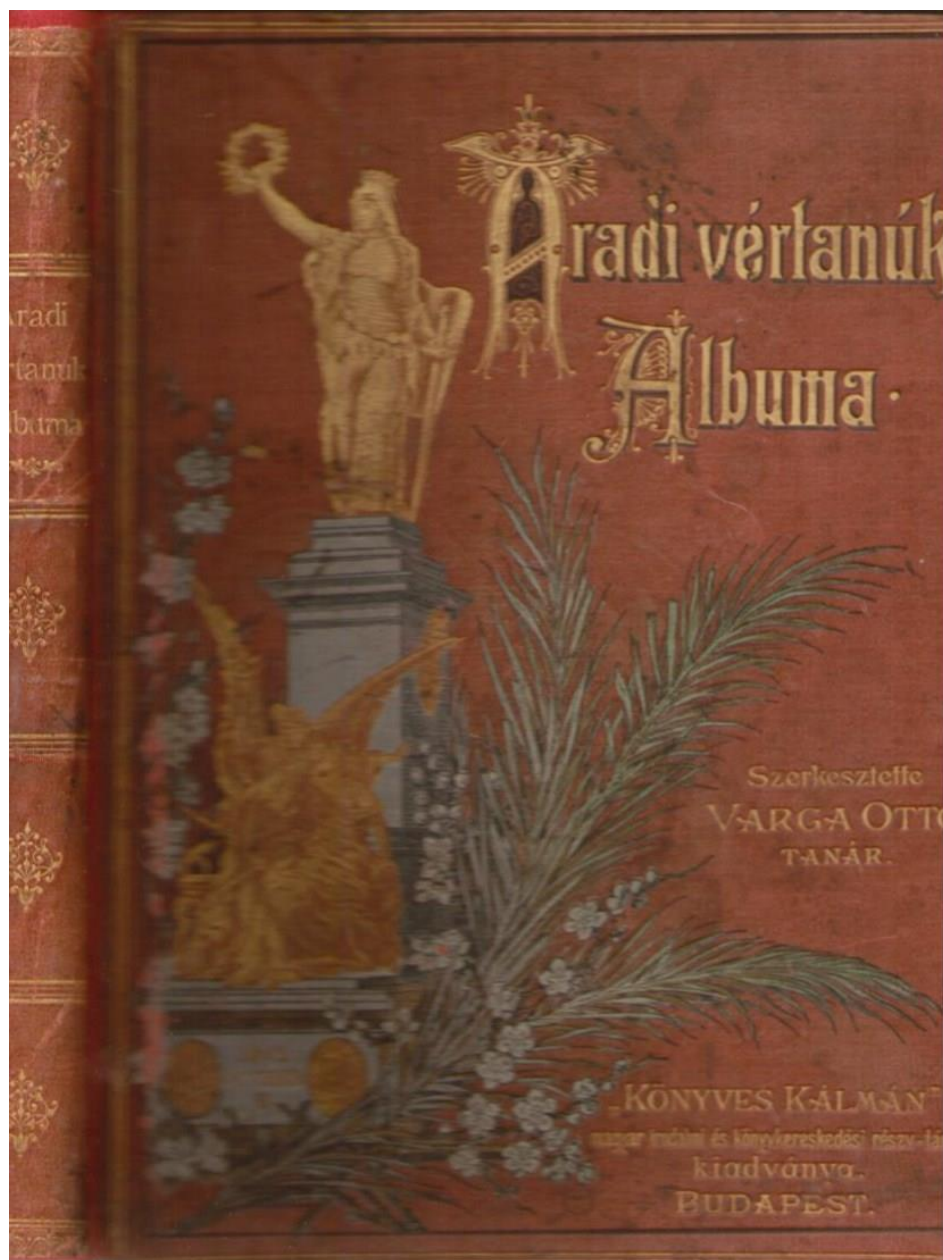
ПОТПОРОМ ВИСОКОГ КР. УГ. МИНИСТАРСТВА БОГОЧАСТИ И ЈАВНЕ
НАСТАВЕ И ВИСОКОСЛАВНОГ САБОРСКОГ ОДБОРА.

БИБЛИОТЕКА
МАТИЦЕ СРПСКЕ

У НОВОМ САДУ
ШТАМПАРИЈА БРАЋЕ М. ПОПОВИЋА

1898.

Varga Ottó: Világtörténelem, harmadik kötet, szerb fordításban

Az Aradi vértanúk album fedőlapja

89

Özv. **Zamlinszky Ferenczné** szül. **Varga Mária** úgy a maga, mint egyetlen leánya **Magduska** és az egész rokonság nevében szomorúan tudatja, hogy a drága jó édesapa, nagypapa és rokon

VARGA OTTÓ

FŐGIMNÁZIUMI NY. TANÁR, ÍRÓ

[Click to move it](#)

életének 64-ik évében, folyó hó 12-én hosszas szenvedés és a haldoklók szentségének áhítatos felvétele után nemes lelkét visszadta Teremtőjének.

Földi maradványai folyó hó 14-én délután 3 órakor fognak a köztemető halottas kápolnájában a róm. kath. szertartás szerint beszenteltetni és örök nyugalomra helyezni.

Lelkéért az engesztelő szent mise-áldozat folyó hó 17-én délelőtt 1/8 órakor lesz a Szent Mihály-templomban.

Az örök világosság fényeskedjék neki!

Kolozsvár, 1917. április 13.

Bornyász József és Fia temetkezési intézete Unió-utca 12. sz. Telefon-szám 114.

Ajta-nyomda, Kolozsvár.

Varga Ottó gyászjelentése